

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ

УДК 346.6:330.322.1

С. В. Глібко

в. о. заступника директора НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України, кандидат юридичних наук, доцент

ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ БАНКІВ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У статті досліджуються умови здійснення банками окремих видів інвестиційної діяльності. Зроблено висновок, що існують значні переваги в правовому статусі банків і одночасно в нормативному регулюванні не враховані характерні особливості банків та створення необхідних конкурентних умов для діяльності інших фінансових організацій.

Ключові слова: банк, інвестиційна діяльність, довірче управління, цінні папери, банківські операції.

Постановка проблеми. Суттєвим для побудови структури методів та засобів правового регулювання інвестування є формування переліку видів інвестиційної діяльності окремого учасника таких відносин, яким є банк. Традиційно поширеним є класифікація відповідно до ст. 2 Закону України «Про інвестиційну діяльність» видів інвестиційної діяльності на підставі критерію – виду інвестиції (без поділу джерел походження майна) суб'єктів права власності. Такий критерій поділу, можливо, був актуальним при прийнятті цього Закону в 1991 р., але в сучасних умовах доцільно додатково або як основний підхід здійснювати класифікацію на підставі правових форм інвестиційної діяльності (не відкидаючи врахування права власності на інвестиції), що фактично частково здійснено, наприклад, у ст. 3 Закону України «Про режим іноземного інвестування». Хоча в останньому випадку недоліком є те, що наведені форми неможливо в більшості випадків визначити як форму інвестування для інвестицій без іноземної участі. За відсутності чітких ознак інвестиційної діяльності в законодавстві, можливо, необхідно на теоретичному рівні та при вирішенні колізій будувати інструментарій інвестиційного права, в тому числі безпосередньо для банківської діяльності, що дасть можливість сформулювати належний механізм правового регулювання інвестиційних відносин. Враховуючи широкий спектр критеріїв для можливої класифікації, при дослідженні зупинимося на найбільш поширених видах діяльності, передбачених нормативними актами в залежності від фінансових активів та функцій банку на ринку інвестиційних послуг.

Стан дослідження. У цьому напрямі виділяють класифікації форм та видів інвестиційної діяльності для банків на підставі видів їх діяльності або участі фінансових посередників на ринку цінних паперів. Певні форми інвестиційної діяльності запропоновувалися багатьма дослідниками. Так, Д. В. Кравцов розрізняв організацій-

но-правові форми за характером і правовою природою існування і здійснення інвестиційної діяльності і поділяв на: а) фінансово-промислові групи; б) спільне інвестування (інвестиційні фонди і компанії); в) банківське інвестиційне кредитування; г) капітальне будівництво; д) інноваційну діяльність; ж) спеціальні (вільні) економічні зони; з) державний кредит [1, с. 12]. На підставі похідного характеру банківських інвестицій від загального визначення інвестицій Н. В. Приказюк охарактеризувала інвестиційну діяльність банків як їх практичні дії щодо реалізації інвестицій різних видів і форм, і надала класифікацію такої діяльності банку, що включає його діяльність як інвестора, яка полягає в здійсненні ним власних інвестицій, та як посередника при реалізації інвестицій клієнтів, що включає андеррайтинг, брокерську та довірчу діяльність [2, с. 7]. Р. І. Тиркало, І. С. Кравчук також при аналізі діяльності банків характеризують такі операції, як емісійні, формування власного портфеля цінних паперів, брокерські, дилерські, андеррайтингові, трастові, консультаційні, депозитарні тощо (організація злиття і т. ін.) [3, с. 39, 40]. І. Ф. Комарницький, Р. Г. Комарницька при здійсненні економічного аналізу інвестиційної діяльності банків відносять до такої інвестиції основний капітал, венчурне інвестування, інноваційне акціонування, лізинг, обслуговування кредитних ліній іноземних фінансових інститутів, участь у діяльності пенсійних фондів, страхових інститутів, формування промислово-фінансових груп, банківських об'єднань, інвестування на ринку місцевих позик та державних запозичень, іпотечне кредитування [4, с. 243–245]. Окремі особливі види банківського інвестування в більшості досліджувалися в економічних науках такими вченими, як А. П. Дучинський, Л. Ю. Сисоєва, в тому числі щодо банківського інвестиційного кредитування Є. І. Парфенюк. Додаткового дослідження потребує правовий аналіз форм участі банків в інвестиційній діяльності.

Метою дослідження є аналіз особливостей окремих видів інвестиційної діяльності, які відповідно до законодавства здійснюються банками й одночасно іншими фінансовими установами, та підкреслюють як позитивні, так і негативні аспекти в їх правовому регулюванні на прикладі професійного інвестування банками.

Виклад основного матеріалу. Для чіткого розуміння інвестиційної діяльності банків можливо виокремити, з одного боку, види інвестування в залежності від прямого закріплення та регламентування їх здійснення банком як певної фінансової послуги, операції чи інвестиційної діяльності, та, з другого боку, визначити місце цих видів і форм інвестування в загальній класифікації інвестування для будь-яких суб'єктів інвестування.

При характеристиці інвестиційної діяльності банків необхідно враховувати як загальні чинники, характерні для будь-якого суб'єкта інвестиційної діяльності, так і специфічні ознаки інвестування банками. При розгляді діяльності банків на ринку цінних паперів необхідно враховувати такі аспекти, як державне регулювання ринку спеціальним законодавством, спільним для всіх учасників фондового ринку, додаткове регулювання для банків з боку Національного банку України, переваги банків перед будь-якою іншою фінансовою установою за обсягом своїх капіталів, доступом до ресурсів клієнтів, забезпеченням платоспроможності та забезпеченості інтересів клієнтів та ін.

За наявності спільного правового регламентування ринку цінних паперів для професійних учасників існують групи норм, які прямо або опосередковано встановлюють

переваги окремих учасників фондового ринку. На прикладі банків, крім того, стає зрозумілим фактичне зайняття особливого положення або стартових переваг у професійній діяльності учасника фондового ринку, і такі переваги, на наш погляд, чітко проявляються у банків – торговців цінними паперами. Для існування переваг банків підґрунтям є як економічні, так і правові чинники.

При визначенні місця банків та небанківських установ на ринку цінним паперів у банків існують переваги щодо організаційно-правової форми та виду суб'єкта господарювання, які полягають як у підвищенні гарантій, та і в розширенні переліку послуг для споживачів, а також передбачають додаткові механізми та методи контролю з боку державних органів та можливих недержавних господарських та інших організацій за діяльністю та платоспроможністю. Основними є такі окремі переваги банків. Відповідно до ч. 1 ст. 17 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» професійна діяльність з торгівлі цінними паперами на фондовому ринку провадиться торговцями цінними паперами, які створюються у формі господарського товариства та для яких операції з цінними паперами та іншими фінансовими інструментами є виключним видом діяльності, крім випадків, передбачених цим Законом, а також банками. Банки ж утворюються у формі акціонерних товариств з підвищеними гарантіями забезпечення інтересів акціонерів та клієнтів завдяки законодавства про акціонерні товариства та про банки і банківську діяльність. Додатково стає перевагою і професійність службовців банку як учасника ринку цінних паперів, що може надати і надає необмежено пов'язані з операціями з цінними паперами банківські послуги, яких не можуть надавати або навіть по них консультувати або рекомендувати небанківські фінансові установи – торговці цінними паперами. Також на підставі ч. 1 ст. 17 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» торговці цінними паперами – небанківські фінансові установи професійну діяльність з торгівлі цінними паперами на фондовому ринку провадять як виключний вид діяльності, а для банків обмеження стосуються в окремих випадках щодо суміщення між собою окремих видів діяльності на ринку цінним паперів, але обмежень для банків щодо одночасного здійснення з банківськими послугами не існує, навіть додатково усуваються обмеження в ст. 16 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» щодо поєднання банком діяльності з торгівлі цінними паперами, депозитарної діяльності зберігача цінних паперів та діяльності з ведення реєстру власників іменних цінних паперів, та відповідно до абз. 4 ч. 2 ст. 3 Закону України «Про депозитарну систему України» щодо поєднання депозитарна діяльність депозитарної установи з банківською діяльністю. Додаткові економічні переваги для банків, які мають розгалужену систему підрозділів, надають умови про структурну організацію для провадження депозитарної діяльності, відповідно до абз. 8 ч. 2 ст. 3 Закону України «Про депозитарну систему України» поєднання видів якої можливе за умови їх провадження окремими структурними підрозділами депозитарної установи в порядку, встановленому Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

Банки мають певні економічні та правові переваги в господарсько-правовому регулюванні при започаткуванні банківської діяльності та торгівлі цінними паперами по капіталу та забезпеченню інтересів клієнтів у порівнянні з небанківськими фінансовими установами. Так, на підставі ст. 17 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» торговець цінними паперами може провадити дилерську діяльність,

якщо має сплачений грошовими коштами статутний капітал у розмірі не менш як 500 тис. грн, брокерську діяльність – не менш як 1 млн грн, андеррайтинг або діяльність з управління цінними паперами – не менш як 7 млн грн. Крім того, у статутному капіталі торговця цінними паперами частка іншого торговця не може перевищувати 10 %, а ліцензія на провадження андеррайтингу видається лише за умови наявності у торговця цінними паперами ліцензії на провадження дилерської діяльності. Тоді як мінімальний розмір статутного капіталу на момент державної реєстрації юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність, не може бути меншим 120 млн грн відповідно до ст. 31 Закону України «Про банки і банківську діяльність».

Банкам та торговцям цінними паперами висуваються різні вимоги щодо формування економічних нормативів та відповідних резервів для усунування можливих ризиків. Спільними нормами для банків та для небанківських фінансових установ, які утворені як акціонерні товариства, є тільки вимоги щодо резервного капіталу акціонерного товариства, та окремо резерв для інших товариств.

Крім того, регулювання спеціальними нормативними актами діяльності торговців цінними паперами фактично не опирається на правові та економічні переваги банків на відповідному ринку, в більшості враховуються існуюча наявність організаційних, матеріальних умов діяльності банку, тільки додатково висуваються вимоги щодо кваліфікації та професійного рівня працівників банку і організації підрозділів банку, які будуть здійснювати операції з торгівлі цінними паперами, що простежується в наступних нормативних актах Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (далі – НКЦПФР) щодо ліцензування та здійснення окремих видів професійної діяльності на фондовому ринку.

Наведені економічні і, в більшості, правові переваги банків на ринку цінних паперів неодноразово відмічалися в економічних дослідженнях, підкреслюючи нереалізований потенціал банківської системи в різних історичних періодах розвитку в Україні економіки та законодавства про фінансові послуги. На наш погляд, суттєвою перевагою банків є можливість поєднання не тільки декількох видів професійної діяльності на ринку цінних паперів, але одночасне здійснення банківської діяльності.

Викладене підкреслює, що найбільш вагомими перевагами банків у порівнянні з іншими суб'єктами професійної діяльності на фондовому ринку є можливість поєднання найбільшої кількості видів професійної діяльності з одночасним здійсненням банківської діяльності.

Для заохочення збільшення обсягів операцій на ринку цінних паперів з боку банків, що надасть змогу розвинути фондовий ринок України, необхідно застосовувати додаткові засоби, серед яких визначення з боку НБУ спеціалізації інвестиційних банків, встановлення заохочувальних економічних нормативів та введення для інвестиційних банків і для інших учасників ринку цінних паперів стимулюючого оподаткування.

Особливою рисою банківського інвестування є наявність значних капіталів та умов банківської діяльності, які надають переваги банкам, у зв'язку з цим формується привабливість для фізичних осіб, які можуть приєднуватися до банківського інвестування, а для банків такі операції в широкому розумінні можуть вважатися посередницькими. Найбільш чітко простежуються фінансові переваги при здійсненні банками окремих видів інвестиційної діяльності на прикладі групи фінансових послуг,

які можна віднести до довірчого управління фінансовими активами.

Як окрема послуга довірче управління фінансовими активами, визначене в ч. 1 ст. 4 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», одночасно може охоплювати окремі види фінансових послуг, перелічені в цій самій статті Закону:

а) діяльність з управління цінними паперами як окремих вид професійної діяльності на ринку цінних паперів, що підлягає ліцензуванню;

б) діяльність з управління активами – професійна діяльність учасника фондового ринку – компанії з управління активами, що провадиться нею за винагороду від власного імені або на підставі відповідного договору про управління активами, які належать інституційним інвесторам на праві власності згідно з п. 5 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні»;

в) управління майном для фінансування об'єктів будівництва та/або здійснення операцій з нерухомістю відповідно до Закону України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю» від 19.06.2003 № 978-IV (далі – Закон № 978-IV);

г) довірче управління коштами фондів банківського управління, яке здійснюється відповідно до Закону України «Про проведення експерименту у житловому будівництві на базі холдингової компанії “Київміськбуд”»;

д) операції з іпотечними активами з метою емісії іпотечних цінних паперів, до яких можливо віднести, по-перше, діяльність з управління іпотечним покриттям, поняття якої надано в п. 6 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», і яка здійснюється на підставі Закону України «Про іпотечні облігації»; по-друге, управління іпотечними активами відповідно до Закону України «Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати».

При здійсненні управління фінансовими активами може виникати на підставі статей 1029, 1030 ЦК України, ст. 17 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» довірча власність або можуть існувати тільки правовідносини з управління активами на підставі договору управління майном. Разом з тим окремі види діяльності, що передбачають управління майном або фінансовими активами, мають свої особливості, але спільною рисою залишається спрямованість на виникнення правовідносин довірчого характеру. Інвестиційний характер договору управління підкреслюється умовою ч. 7 ст. 17 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» про те, що договором про управління цінними паперами може бути передбачено розподіл між сторонами прибутку, отриманого торговцем цінними паперами від використання грошових коштів клієнта.

З наведеного переліку операцій, що стосуються довірчого управління фінансовими активами, має особливості можливість участі банків в управлінні активами інституційних інвесторів.

Діяльність з управління активами інституційних інвесторів – професійна діяльність учасника фондового ринку – компанії з управління активами, що провадиться нею за винагороду від свого імені або на підставі відповідного договору про управління активами інституційних інвесторів, визначається відповідно до статей 2, 18 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок», п. 5 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про державне

регулювання ринку цінних паперів в Україні», і регулюється спеціальним законодавством. Законодавство України встановлює обмеженість щодо кола суб'єктів, які можуть здійснювати управління активами інституційних інвесторів, а також висуваються особливі ліцензійні умови. Основним суб'єктом є компанія з управління активами (далі – КУА), яка має особливу спеціальну господарську компетенцію. Положенням про особливості здійснення діяльності з управління активами інституційних інвесторів, затвердженого рішенням НКЦПФР № 1414 від 06.08.2013 (далі – Положення № 1414), встановлюються такі обмеження для КУА: поєднання діяльності з управління активами інституційних інвесторів з іншими видами професійної діяльності на фондовому ринку забороняється, крім випадків, передбачених законом, але КУА може здійснювати діяльність з управління іпотечним покриттям та КУА має право одночасно здійснювати управління активами кількох інституційних інвесторів (ст. 63 Закону України «Про інститути спільного інвестування»). КУА також може здійснювати діяльність з управління іпотечним покриттям відповідно до ст. 63 Закону України «Про інститути спільного інвестування», п. 5 розд. I Положення № 1414. У той же час із законодавчого переліку інституційних інвесторів банк може управляти тільки фондом банківського управління та створеним банком корпоративним пенсійним фондом, управління активами та адміністрування якого банк має право здійснювати за умови отримання відповідних ліцензій у порядку, встановленому законодавством (статті 8, 20, 34 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» № 1057-IV), у разі якщо він не виконує функції зберігача цього фонду. Для порівняння в той же час банкам дозволено інвестиційну діяльність при управлінні фінансовими активами та майном ФФБ та ФОН без обмежень щодо якості активів, на відміну від повного обмеження щодо управління ІСІ та небанківськими пенсійними фондами.

Розмір статутного капіталу компанії з управління активами, сплачений грошовими коштами, згідно зі ст. 63 Закону України «Про інститути спільного інвестування» повинен становити суму не менше ніж 7 млн грн на день подання документів до НКЦПФР для отримання ліцензії, і компанія з управління активами, яка надає послуги недержавному пенсійному фонду – суб'єкту другого рівня системи пенсійного забезпечення, має одночасно управляти активами інституційних інвесторів у сумі не менше 250 млн грн і в останньому випадку мати власний капітал у розмірі не менш як 25 млн грн (ст. 35 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» № 1057-IV).

Таким чином, при нормативному регулюванні інвестиційної діяльності не враховані характерні переваги банків, які можуть надавати послуги довірчого управління фінансовими активами майже за всіма видами діяльності з довірчого управління фінансовими активами, що не створює стимулюючого впливу на інвестиційну діяльність, у тому числі банків.

На підставі викладеного як висновок необхідно сформулювати таке. Банки в Україні як торговці цінними паперами мають економічні та правові переваги, які складаються з переваг виду організаційно-правової форми та виду суб'єкта господарювання та пов'язаних із цим підвищених економічних вимог до банків і відповідних гарантій для клієнтів.

Додатково з метою встановлення рівних конкурентних умов єдине правове регулювання за засобами та методами стосовно банківського і небанківського довірчого

управління фінансовими активами має розповсюджуватися як загальне регулювання на всі види діяльності на ринку цінних паперів, так і окремо при наданні інших інвестиційних послуг: управління цінними паперами як торгівля ними; діяльність з управління активами інституційних інвесторів (діяльності з управління активами); довірче управління коштами фондів банківського управління; діяльність із залучення коштів установників управління майном для фінансування об'єктів будівництва та/або здійснення операцій з нерухомістю; діяльність з управління іпотечним покриттям. Перелічені питання потребують додаткового дослідження при формуванні єдиного регулювання інвестиційної діяльності в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кравцов Д. В. Фінансово-правове регулювання інвестиційної діяльності в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Д. В. Кравцов; Одес. нац. юрид. акад. – О., 2005. – 20 с.
2. Приказюк Н. В. Інвестиційна діяльність комерційних банків на ринку цінних паперів : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Н. В. Приказюк ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2007. – 20 с.
3. Тиркало Р. І. Банківські операції з цінними паперами : монографія / Р. І. Тиркало, І. С. Кравчук. – Т. : Карт-бланш, 2004. – 211 с.
4. Комарницький І. Ф. Інвестиційна діяльність банків / І. Ф. Комарницький, Р. Г. Комарницька. – Чернівці : Рута, 2004. – 260 с.

Глибко С. В.

ИНВЕСТИЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ БАНКОВ: ПРАВОВОЙ АСПЕКТ

В статье исследуются условия осуществления банками отдельных видов инвестиционной деятельности. Сделан вывод, что существуют значительные преимущества в правовом статусе банков и одновременно в нормативном регулировании не учтены характерные особенности банков и создание необходимых конкурентных условий для деятельности других финансовых организаций.

Ключевые слова: банк, инвестиционная деятельность, доверительное управление, ценные бумаги, банковские операции.

Glibko S. V.

INVESTMENT ACTIVITY OF BANKS: LEGAL ASPECT

Problem setting. *To construction of system of methods and means of legal regulation of investment formation of the list of kinds of investment activity of the separate participant of such relations which the bank is essential.*

Analysis of recent researches and publications. *Separate forms of investment activity are offered by many researchers, such as D. V. Kravtsov, N. V. Prikazjuk, R. I. Tyrkalo, I. S. Kravchuk, I. F. Komarnitsky, R. H. Komarnitskaya, A. P. Duchinsky, L. Ju. Sysoyeva, E. I. Parfenjuk.*

Target of research. *The analysis of separate kinds of investment activity, which is implemented according to the legislation with the features banks and simultaneously to other financial institutions.*

Article's main body. *At the characteristic of investment activity of banks it is considered, as the general factors, characteristic for any subject of investment activity, and specific signs of investment*

by banks. By consideration of activity of banks on a securities market it is necessary to consider such aspects, as market state regulation by the special legislation, the general for all participants of stock market, additional adjustment for banks from National bank of Ukraine, advantage of banks before any other financial institution on volume of the capitals, access to resources of clients, maintenance of solvency and security of interests of clients and others.

Conclusions and prospects for the development. *Banks in Ukraine as dealers securities have economic and legal advantages which consist of advantages of a kind to the organizational-legal form and a kind of the enterprise and the raised economic requirements connected with it to banks and corresponding guarantees for clients.*

In addition, for the purpose of an establishment of equal competitive conditions uniform legal regulation on means and methods concerning bank and not bank trust management by financial actives should extend as the general regulation on all kinds of activity on a securities market, and separately by granting of other investment services: management of securities as trade in them; activity on management of actives of institutional investors (activity on management of actives); trust management by means of funds of bank management; activity on attraction of means of founders of management by property for financing of objects of building and / or realization of operations with real estate; activity on management of a mortgage covering.

Key words: *bank, investment activity, trust management, securities, bank operations.*